

De International Water Week beleeft dit jaar de primeur van de uitreiking van de Sarphatiprijs, een internationale onderscheiding op het gebied van sanities. De prijs is vernoemd naar Samuel Sarphati, een 19e-eeuwse Amsterdamse arts en ondernemer, die in de stad afval en fecaliën liet ophalen om mest van te maken. Opvallend is dat bijna twee eeuwen later Sarphati's gedachtengoed weer actueel is voor de mondiale discussie over sanities.

Beheerde toilet kiosk in Kenia (foto: SuSanA).
Inzet: Instructie voor gebruik latrines (ifesh.org).

Realiseren mondiale sanitiesdoelen vergt compleet nieuw denken

Lessen van Sarphati

Door Jac van Tuijn en Arjan Veering

Waar het VN-millenniumdoel voor drinkwater reeds is gehaald, is duidelijk dat de eindstreep van hetzelfde streven voor sanities nog ver weg ligt. In 2015 zal niet, zoals gehoopt, het aantal mensen dat nog geen toegang had tot veilige toiletten en wasvoorzieningen met de helft zijn teruggebracht. Terwijl alweer volop wordt gedacht over nieuwe 'sustainable development goals' (SDG) – voor 100% toegang tot schoon water en sanities in het jaar 2040 – lijkt de situatie op het gebied van sanities zelfs achteruit te zijn gegaan. De realiteit van snelle bevolkingsgroei, gepaard gaand met onstuitbare urbanisatie, heeft de goede intenties van de internationale gemeenschap achterhaald.

Op de internationale wereldwaterdagbijeenkomst in Den Haag dit jaar zei de Liberiaanse president Ellen Johnson Sirleaf dat de aanpak van de mondiale water- en sanitiesproblematiek 'geen kwestie is van liefdadigheid, maar van kansen'. Johnson Sirleaf, waterambassadeur bij de VN, benadrukte nog eens hoe direct de waterthematiek raakt aan andere ontwikkelingsdoelen. "We zijn gewend ons te richten op de hardware: scholen, wegen, ziekenhuizen. Maar soms verliezen we de basis uit het oog, de toegang tot schoon water."

Megasteden

Dit jaar wordt voor het eerst – tijdens de International Water Week – een internationale prijs uitgereikt aan een persoon of

organisatie die een uitmuntende bijdrage heeft geleverd aan de aanpak van de mondiale sanitiesproblematiek. De prijs is vernoemd naar de 19e-eeuwse Amsterdamse visionair, arts en ondernemer Samuel Sarphati.

Grote impact

De parallellen met het verleden zijn opvallend. Sarphati liet zich weinig gelegen liggen aan de heersende mores en zette in Amsterdam de eerste ophaaldienst voor afval en ontlasting op, omdat hij inzag dat die een grote impact zou hebben op de gezondheidstoestand in de stad. Bovendien zag Sarphati kansen als ondernemer, want het ingezamelde organische materiaal gebruikte hij weer als meststof. Bepaald geen activiteiten waar men in gegoede kringen of onder gemeenteregenten op bijval kon rekenen. Maar in de kern gaf Sarphati hiermee de aanzet tot de huidige gemeentelijke afval- en rioleringsdiensten. De infrastructuur voor de afvoer en zuivering van afvalwater heeft zich in de westerse wereld technologisch sterk ontwikkeld. Het concept van watergespoelde toiletten, riolering en (gecentraliseerde) afvalwaterbehandeling is ook lange tijd als model uitgedragen naar andere delen van de wereld. Daar is veel bij misgegaan en het besef begint te komen dat de rest van de wereld niet per se deze ontwikkeling moet doormaken om tot goede sanities te komen. Rioleringsstelsels zijn duur en vaak lastig aan te leggen in de snel groeiende miljoenensteden, om

Sarphati Sanitation Award 2013

De Sarphati Sanitation Award is een prijs die iedere twee jaar zal worden uitgereikt aan een persoon of organisatie die zich heeft onderscheiden in ondernemerschap op het gebied van volksgezondheid en sanitatie. De prijs is een initiatief van de gemeente Amsterdam, de stichting Aqua for All en het Netherlands Water Partnership. De eerste award zal op maandag 5 november worden uitgereikt tijdens de International Water Week in Amsterdam.

Negentiende-eeuwse pionier

Na zijn studie medicijnen in Leiden keerde de toen 26-jarige Samuel Sarphati terug naar zijn geboortestad Amsterdam. Hij trof daar een overbevolkte en afgeleefde stad aan, met vervuilde straten en stinkende wateren. Naast zijn praktijk als arts probeerde hij iets te doen aan de erbarmelijk leefomstandigheden. Hij was ervan overtuigd dat de slechte hygiëne een van de oorzaken was van de veelvoorkomende epidemieën in de stad. In 1847 verwierf hij een concessie voor de inzameling van afval, huisvuil en fecaliën. Het ingezamelde vuil gebruikte hij als mest op landerijen buiten de stad, waarvoor hij de Maatschappij tot bevordering van Landbouw en Landontginning oprichtte. De reinigingsdienst moest een schonere stad opleveren en tegelijkertijd werkgelegenheid creëren. Sarphati's inspanningen werden in zijn tijd nauwelijks op waarde geschat. Bovendien zijn Sarphati's afvalactiviteiten onderbelicht gebleven bij zijn initiatief om de eerste broodfabriek van Nederland te stichten (en het zogenaamde meelkartel te doorbreken en zodoende 30% goedkoper brood te kunnen verkopen) en zijn spectaculaire projecten als het Amsterdamse Paleis voor de Volkslijt en het Amstel Hotel. Pas na zijn dood in 1866 kreeg Sarphati de erkenning als pionier op het gebied van stadsontwikkeling en publieke gezondheid.

Meer lezen:

- Lydia Hagoort, *Samuel Sarphati* (uitgeverij Lubberhuizen, 2013)
- Willem de Bruin, 'Samuel Sarphati, schepper van een nieuwe stad', *Historisch Nieuwsblad* (nr 8, 2010)

zijn nog steeds actueel

van onderhoud en financiering maar niet te spreken. Steeds vaker wordt gekeken naar goedkopere en op de lokale situatie toegesneden alternatieven. Er is een totaal andere benadering nodig, betoogde de Indiase milieu-activiste Sunita Narain in september tijdens haar toespraak op de World Water Week in Stockholm, waar zij om haar inspanningen voor sanitatie geëerd werd. "Voor het grootste deel van de wereld moeten we het concept sanitatie opnieuw uitvinden."

Mindset

Het opschalen van sanitatie is snel urbaniserende gebieden vraagt om een nieuwe 'mindset', aldus Narain. "We lijken maar niet te begrijpen dat nieuwe toiletten aanleggen niet de oplossing is voor de expanderende megasteden. Zo klinkt het goed dat 90% van de stedelingen in India toegang tot een toilet heeft, maar bedenk dan dat slechts 30% van die toiletten op een riolering is aangesloten. Bij de rest gaat het naar een septic-tank, of loopt het gewoon weg. En iedereen weet dat een septic-tank in een overvolle omgeving niet werkt, omdat het afval nergens naartoe kan."

In Afrika en Azië zijn de waterkiosken in opkomst, waar de beheerder waterpunten en toiletten onderhoudt, vaak in combinatie met tal van andere, commerciële diensten. Juist dat brede aanbod lijkt succesvol, omdat alleen het hygiëne-argument onvoldoende is om mensen te overtuigen hun

behoefte te doen bij een kiosk, en zich daar te wassen. De goede, brede service betaalt zich terug, zowel voor de ondernemer als voor de omwonenden.

Passende oplossingen

Ook dan blijft de logistiek een complicerende factor. Afvalwater (als er sprake is van watergespoelde toiletten) en ontlasting moeten ingezameld en verwerkt worden. Dat vergt organisatie en een infrastructuur op lokaal, stedelijk, regionaal of zelfs nationaal niveau. En daarbij komt direct het kostenaspect naar boven. Recycling, vergisting tot biogas en verwerking tot meststoffen blijken een antwoord te kunnen bieden op het probleem van de kosten en zijn dikwijls mogelijk met betrekkelijk eenvoudige middelen. "We hebben goedkope methoden nodig die hergebruik en recycling van afval mogelijk maken", aldus Narain. "We moeten dus land reserveren voor verwerking van afval en afvalwater. Dat vergt een enorme verandering. We kunnen sanitatie dus niet anders beschouwen dan in samenhang met afvalverwerking." Daar komt de geest van Sarphati weer terug, die zocht naar een lokale, passende oplossing voor afval en sanitatie in het uitdijende Amsterdam van de 19e eeuw. De daaropvolgende ontwikkeling daarna mag geleid hebben tot een uiterst sophisticated technologisch systeem, de basis ligt in de behoefte aan goede sanitatie.